

Marian Graczyk

"Odpowiedzialność za życie. Próba zastosowania w etyce życia Hansa Jonasa zasady odpowiedzialności",
Stanisław Warzeszak, Warszawa
2003 : [recenzja]

Collectanea Theologica 75/3, 249-253

2005

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

wości ukazywanych treści – niektóre z nich są powtórzeniem treści podręcznikowych – książka jest pozycją wartościową, systematyzującą znane skądinąd elementy wczesnego etapu rozwoju chrześcijańskiej teologii oraz zawierającą wiele interesujących wniosków wniesionych przez autorkę.

ks. Andrzej Dańczak

Stanisław WARZESZAK, *Odpowiedzialność za życie. Próba zastosowania w etyce życia Hansa Jonasa zasady odpowiedzialności*, Warszawskie Studia Teologiczne / NSW – Rozprawy Naukowe t. 1, Warszawa, Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej 2003, ss. 382.

Postęp naukowy i techniczny, który w ostatnim półwieczu rozszerzył swe panowanie z materii nieożywionej na ożywioną, stał się poważnym wyzwaniem dla ludzkości. Dzięki nowym możliwościom technicznej ingerencji w strukturę życia organicznego człowiek zdobył władzę nad życiem, której nie zawsze towarzyszy świadomość odpowiedzialności za nie. Co więcej, człowiek epoki nowożytnej osiągnął władzę nad życiem w momencie, gdy duch cywilizacji zachodniej pozostaje najwyraźniej obciążony nihilizmem, którego konsekwencją jest obojętny lub z gruntu negatywny stosunek do rzeczywistości, w tym również do życia. Magisterium Kościoła nie waha się stwierdzić w *Evangelium vitae*, że we współczesnej cywilizacji zachodniej mamy w istocie do czynienia ze swoistą kulturą śmierci. W tym kontekście z uznaniem należy przyjąć studium habilitacyjne ks. S. Warzesa, w którym postawił sobie za cel zbadanie możliwości przezwyciężenia wspomnianego stanu ducha na gruncie etyki odpowiedzialności. Na uznanie zasługuje również fakt, że jako teolog moralista dla realizacji postawionego sobie celu odniósł się do myśli filozoficzno-etycznej Hansa Jonasa (1903-1993), próbując zbadać możliwość zastosowania proponowanej przez niego zasady odpowiedzialności na gruncie etyki życia. Należy też zasygnalizować jasno postawiony cel rozprawy, a mianowicie zbadanie filozoficznych źródeł nihilizmu nowożytnej cywilizacji technicznej oraz możliwości jego przezwyciężenia na gruncie filozofii bytu i z pomocą proponowanej przez Jonasa zasady odpowiedzialności.

Praca składa się ze spisu treści, skrótów, wprowadzenia zakończonego podziękowaniami, dwóch części tekstu, w które wchodzi pięć rozdziałów, zakończenia, bibliografii i streszczenia w języku angielskim. We wprowadzeniu autor przedstawia cel swej rozprawy, metodę badań, zasadność podjętego problemu oraz historię myśli filozoficznej Hansa Jonasa; wyjaśnia także zastrzeżenia, jakie mogą się rodzić w czytelniku, i wreszcie zapowiada strukturę oraz plan rozprawy (s. 11-17).

W pierwszej części (rozdział I, II, III) autor analizuje kryzys odpowiedzialności za życie wg Hansa Jonasa. W pierwszym rozdziale wychodzi od ukazania historii kształtowania się relacji między techniką i naturą, by na tym tle wydobyć aktualny stan pojmowania tych relacji. Wiele uwagi poświęca myśli klasycznej a następnie nowożytnej, akcentując w tej ostatniej przełom w odniesieniu człowieka do natury, jakiego dokonał F. Bacon. Jednak głównym interlokutorem Jonasa w zakresie relacji techniki do natury czyni autor Martina Heideggera. Jemu właśnie poświęca sporo uwagi ze względu na to, że jego koncepcja techniki miałyby być dla Jonasa bezpośrednim przedmiotem odniesienia we współczesnym pojmowaniu relacji techniki do przyrody. Heideggerowska ontologizacja techniki miałyby kształtować jej nihilistyczny charakter i negatywnie obciążać stosunek techniki do przyrody (s. 21-72).

W rozdziale II autor analizuje źródła nihilizmu kształtującego stan ducha i postawy nowożytnego człowieka wobec życia w świecie. Zaczynając od gnostycyzmu, przez egzystencjalizm, aż do współczesnych uwarunkowań nihilistycznych technonauki, autor ukazał w jak ważnym stopniu nihilizm ciąży nad postępowaniem nowożytnej cywilizacji technicznej. Sięgając do metafizycznych i antropologicznych aspektów nowożytnego nihilizmu, pogłębionych przez Vittorio Possentiego, dopełnił nihilistyczny obraz pojmowania rzeczywistości, w której rozwija się świat techniki. Podobnie postąpił w odniesieniu do ideologicznych i społecznych źródeł nihilizmu, którego obecność dostrzega w utopii, ideologicznej demokracji i antykreacjonizmie.

Przedmiotem analiz trzeciego rozdziału są problemy składające się na kryzys współczesnych teorii etycznych i antropologicznych, które w ujęciu Hansa Jonasa sprowadzają problematykę życia do etycznej próżni. Wychodząc od analizy zmienionej natury ludzkiego działania w dobie postępu technicznego, autor przedstawia za Jonasem konieczność odwołania się do nowych postaw i wartości moralnych. Nie mogąc jednak znaleźć ich w aktualnym stanie etycznej próżni, przyjmuje pomysł Jonasa stworzenia „nowej etyki”, która byłaby etyką odpowiedzialności i zarazem ufundowana w realnym przedmiocie. W ocenie autora nie jest to jednak zupełnie nowa etyka, którą proponuje filozof odpowiedzialności, lecz nowy impuls do odnowy tych elementów w dotychczasowej etyce, które odpowiadają lepiej i bezpośrednio nowym wyzwaniom nowożytnej cywilizacji (s. 119-158).

W drugiej części (rozdział IV i V) autor podejmuje zagadnienie racjonalizacji odpowiedzialności za życie. Czyni to na gruncie szczegółowych analiz propozycji filozoficznych i etycznych Hansa Jonasa. W rozdziale IV przedstawia uzasadnienie odpowiedzialności za życie, analizując ontologiczne, metafizyczne i teologiczne przesłanki na rzecz wartości w bytach organicznych. Autor pokazuje oryginalny wkład Jonasa do biologii filozoficznej, zwłaszcza w jego koncepcji subiektywności, celowości i wolności bytów organicznych. Na przykładzie powszechnej

w świecie ewolucji organizmów oraz charakterystycznego dla nich metabolizmu i narodzeniowości, ukazał ontologiczną wartość bytów organicznych. Następnie dane ontologiczne poddał interpretacji metafizycznej, wydobywając za Jonaszem aksjologiczne aspekty sposobu bycia organizmów. Autor połączył z argumentacją ontologiczną i metafizyczną uzasadnienia teologiczne, które Jonas oddziela i traktuje jako niekonieczne z punktu widzenia filozoficznego. Zdaniem ks. dr. S. Warzeszaka argument teologiczny ma u Jonasa wartość wybitnie filozoficzną i dopiero on wyjaśnia rzeczywistą naturę odpowiedzialności za istnienie bytów organicznych w świecie (s. 161-241). Wreszcie autor poddaje wnikliwej ocenie główne przesłanki Jonasowych uzasadnień odpowiedzialności za życie, pokazując ich walory jak i braki. W tej ocenie znajdujemy wartościowe uwagi habilitanta na temat ograniczeń filozoficznych propozycji Jonasa, zwłaszcza sposobu przechodzenia od bytu do powinności. Szczególnie interesująca jest propozycja autora zmierzająca do fundowania uzasadnień odpowiedzialności za życie w idei prawa naturalnego (s. 242-258).

Rozdział V stanowi analityczno-krytyczne ujęcie poglądów Jonasa na temat odpowiedzialności za życie wziętej z punktu widzenia teorii etycznej. Autor analizuje najpierw etyczną strukturę odpowiedzialności, tj. jej przedmiot, podmiot, oraz jej specyficzną naturę i wzorce (s. 261-277). Następnie poddaje krytycznej analizie propozycje Jonasa dotyczące tzw. heurystyki strachu w relacji do zasady odpowiedzialności. Jednocześnie proponuje spojrzeć na heurystyczną funkcję strachu z perspektywy teologicznomoralnego pojmowania bojaźni (s. 294-313). Niezwykle ważnym tematem jest rozpatrywana tu problematyka sprawności moralnych, wśród których autor sugeruje ujęcie odpowiedzialności jako cnoty. W tym kontekście odpowiedzialność za życie nabiera charakteru ściśle moralnego i zostaje włączona w strukturę cnót kardynalnych. Wartościowym elementem tego rozdziału jest synteza teorii odpowiedzialności za życie, w której autor dobrze uwypuklił podmiot odpowiedzialności („kto”), jej przedmiot („za co”), oraz związki („przed kim”) i zakres odpowiedzialności („w jakiej mierze” jesteśmy odpowiedzialni). Krytyczne spojrzenie na propozycje Jonasa w odniesieniu do tych czterech elementów pozwala autorowi na prawidłowe ustawienie zagadnienia moralnej odpowiedzialności za życie. Szczególnie wartościowy w tym rozdziale jest paragraf 5, w którym autor dokonuje krytycznej oceny propozycji Jonasa z punktu widzenia teorii etycznej (s. 332-347). Wśród różnych braków związanych z jego propozycjami etycznymi jest nieobecność myśli personalistycznej, która według autora winna być traktowana jako absolutnie fundamentalna dla tworzenia każdej teorii etycznej, w tym również etyki odpowiedzialności za życie.

Każdy z rozdziałów pracy i poszczególnych jej paragrafów ma cenne podsumowania, które ukazują wartość filozoficznych propozycji Jonasa, ale także ich ogra-

niczenia i braki, którym autor wychodzi naprzeciw własnymi propozycjami. Czyny to również w zakończeniu pracy, które stanowi całościowe podsumowanie myśli Jonasa z konkretnymi propozycjami jej dopełnienia i korekty. Na uwagę zasługuje wreszcie sposób przedstawienia kompletnej bibliografii Hansa Jonasa, z uwzględnieniem procesu powstawania poszczególnych publikacji w języku niemieckim i angielskim oraz istniejących przekładów na język polski.

Cel jasno określony przez autora rozprawy oraz dobrze ujęta metoda i źródła pozwoliły mu na wypracowanie właściwej struktury tekstu. Opierając się na przyjętych opracowaniach i adekwatnej literaturze pomocniczej, głęboko ujął istotę podejmowanych zagadnień. Dużą wartość mają szczegółowe analizy myśli Jonasa, Heideggera i innych. Szczegółowość tych analiz, zwłaszcza myśli filozoficznej Jonasa, jest uzasadniona ze względu na stosunkowo małą jej znajomość w Polsce. Ponadto są to analizy krytyczne, które ukazują filozofię Jonasa na tle szerszego kontekstu myśli filozoficznej. Dzięki zastosowanej metodzie filozoficzno-krytycznej wydobyl autentyczną wartość filozoficznych propozycji Jonasa oraz ich ograniczenia. Na uwagę zasługuje erudycja autora oraz swobodne posługiwanie się tekstami oryginalnymi, obcojęzycznymi. Należy także podkreślić, iż sformułowane wnioski są w omawianej rozprawie źródłowo rzetelnie uwiarygodnione. To wszystko potwierdza, że praca wyrosła na bazie gruntownie badanych problemów, ich rzetelnego wyjaśniania i rozwiązywania.

Szczególną wartość w omawianej rozprawie ma analiza problematyki odpowiedzialności i jej fundamentów opierając się na metodzie hermeneutycznej. Służy ona autorowi do zrozumienia i wyjaśnienia rzeczywistości przez pryzmat racjonalności, która wyłania się w procesie interpretacji. Dzięki zastosowanej metodzie ukazał, że fundamentu etycznej zasady odpowiedzialności należy poszukiwać w prawie naturalnym i w ściślejszej relacji do osoby ludzkiej. W ten sposób racjonalizacja odpowiedzialności na gruncie etyki życia została przez autora ściśle powiązana z perspektywą personalistyczną i hermeneutyczną. Realizacja tego elementu metody prowadzi autora do wypracowania interesujących rozwiązań, jak choćby zasada interpretacji wartości życia w oparciu o system wzajemnych odniesień argumentu ontologicznego, metafizycznego, antropologicznego i teologicznego (s. 341).

Poza nielicznymi potknięciami interpunkcyjnymi i literowymi praca stanowi starannie wykonane dzieło. Zastrzeżenia mogą budzić zbyt rozciągnięte analizy a także powtórzenia (np. w rozdziale III i V), które miejscami są usprawiedliwione, tym bardziej że autor świadomie wraca do tych samych problemów, jednakże z innej perspektywy i w innym kontekście.

Studium nie pozostawia wątpliwości co do trafności przedmiotu badań, proponowanych rozstrzygnięć i stosowanych metod. Budzi uznanie dla autora, dla jego pracy i wkładu do refleksji nad etycznym kształtem odniesień człowieka współcze-

snego do fenomenu życia organicznego. Sama problematyka, tak bardzo złożona merytorycznie, znalazła u ks. S. Warzeszaka wnikliwe i dojrzałe opracowanie. Wnikliwość przejawia się w rzetelnych analizach treści przedmiotu materialnego. Widoczna jest także dojrzałość naukowa autora w formułowanych wnioskach, dobrze umotywowanych logicznie i jednocześnie naznaczonych rysem praktycznym. Omawiana rozprawa ma wszelkie cechy pracy badawczej, opartej na solidnej analizie źródeł. Dzięki tym cechom treść pracy odpowiada celom postawionym w temacie przez autora i w swym całości kształcie jest przykładem poważnego i rzetelnego studium naukowego.

ks. Marian Graczyk, Warszawa

Zygmunt ZIELIŃSKI, Adam WIECZOREK, *Wielki Świadek Chrystusa 1920-2005*, Wydanie II uzupełnione, Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna „ADAM”, Warszawa 2005, ss. 487.

Pośród mnóstwa rozmaitych publikacji i innych materiałów dotyczących osoby i pontyfikatu Jana Pawła II nie jest łatwo o pozycję naprawdę świeżą, ważną i opracowaną rzetelnie. Niemala część wydawców traktuje „temat papieski” w kategoriach zapotrzebowania rynkowego, a sprostanie mu powinno przynosić szybkie i wymierne zyski finansowe. Nie trzeba przekonywać, że owa strategia miewa fatalne skutki dla wartości merytorycznej i strony edytorskiej. Na tym tle książka ks. prof. Zygmunta Zielińskiego i Adama Mazurka, obficie ilustrowana, wyróżnia się bardzo pozytywnie. Jej wartość i sukces gwarantuje zarówno osoba autora, jak i profil wydawcy. Ks. Z. Zi e l i ń s k i, kapłan archidiecezji gnieźnieńskiej, jest profesorem zwyczajnym i kierownikiem Katedry Historii Kościoła w XIX i XX Wieku na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Ma w dorobku ponad 350 publikacji, za które otrzymał prestiżowe nagrody i wyróżnienia. Z kolei Oficyna Wydawniczo-Poligraficzna „ADAM”, którą kilkanaście lat temu założył i kieruje Adam M a z u r e k, zaślubiła się wydaniem wielu dobrych i pięknych książek.

Pierwsze wydanie tej książki ukazało się w 2003 r., czyli za życia Jana Pawła II, dla uczczenia Srebrnego Jubileuszu jego pontyfikatu. Wydanie obecne ukazuje się kilka miesięcy po śmierci Ojca Świętego, a zatem tak w treści, jak i w doborze fotografii uwzględniła jego pogrzeb, a także najistotniejsze elementy pierwszych całościowych podsumowań i bilansowania zakończonego pontyfikatu. Tytuł *Wielki Świadek Chrystusa 1920-2005* stanowi klucz do interpretacji i oceny Jana Pawła II, natomiast *Papież przełomu tysiącleci* można uznać za podtytuł. Książkę otwiera tekst *Odszedł Jan Paweł II Wielki*, autorstwa Stefana B u d z y ń s k i e g o i Adama